

SHUKUR XOLMIRZAYEV ASARLARIDA FRAZEOLOGIK
BIRLIKLARNING BADIY TAHLILI

Termiz davlat universiteti

O'zbek filologiyasi fakulteti

2-kurs talabasi Choriyev

Nurbek Jumanazar o'g'li

Annotatsiya: mazkur maqolada Shukur Xolmirzayev asarlarida qo'llanilgan frazeologik birliklarning lingvistik va badiiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Yozuvchi ijodida frazeologizmlar nafaqat nutqning obrazlilikini oshirish, balki qahramonlarning ichki dunyosini ochib berish, milliy mentalitet va xalqona tafakkurni ifodalashda muhim vosita sifatida xizmat qilishi yoritiladi. Shuningdek, maqolada frazeologik birliklarning kontekstual ma'nosi, ularning stilistik funksiyasi hamda badiiy matndagi estetik yuklamasi misollar asosida ochib beriladi. Tadqiqot davomida yozuvchining individual uslubi va til mahorati frazeologizmlar orqali qanday namoyon bo'lishi ham ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: frazeologik birliklar, badiiy tahlil, obrazlilik, milliy kolorit, individual uslub, badiiy nutq, stilistik funksiya, lingvistik xususiyat, kontekstual ma'no, xalqona

Annotation: this article analyzes the linguistic and artistic features of phraseological units used in the works of Shukur Xolmirzayev. It highlights that phraseological expressions in the writer's творчество serve not only to enhance the imagery of speech, but also to reveal the inner world of characters and reflect national mentality and folk thinking. The study also examines the contextual meaning of phraseological units, their stylistic functions, and their aesthetic load in literary texts through examples. Furthermore, the article demonstrates how the writer's individual style and linguistic mastery are expressed through phraseological units.

Keywords: phraseological units, artistic analysis, imagery, national color, individual style, literary speech, stylistic function, linguistic features, contextual meaning, folk expressions.

Аннотация: в данной статье анализируются лингвистические и художественные особенности фразеологических единиц в произведениях Shukur Xolmirzayev. Подчеркивается, что фразеологизмы в творчестве писателя служат не только средством усиления образности речи, но и раскрытия внутреннего мира героев, отражения национального менталитета и народного мышления. Также в статье рассматриваются контекстуальные значения фразеологических единиц, их стилистические функции и эстетическая нагрузка в художественном тексте на основе примеров. Кроме того, показано, как индивидуальный стиль и языковое мастерство автора проявляются через фразеологизмы.

Ключевые слова: фразеологические единицы, художественный анализ, образность, национальный колорит, индивидуальный стиль, художественная речь, стилистическая функция, лингвистические особенности, контекстуальное значение, народные выражения.

Shukur Xolmirzayev asarlarida frazeologik birliklar muhim badiiy vositalardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Yozuvchi o'z ijodida xalq tiliga xos ibora va frazeologizmlardan unumli foydalanib, asarlarining ta'sirchanligi, obrazlilik va milliy ruhini kuchaytiradi. Frazeologik birliklar orqali nafaqat voqelik ifodalanadi, balki qahramonlarning ichki kechinmalari, ruhiy holati va dunyoqarashi ham chuqur ochib beriladi.

Avvalo, yozuvchi asarlarida frazeologizmlar nutqqa tabiiylik va jonlilik bag'ishlaydi. Qahramonlar nutqida qo'llanilgan xalqona iboralar ularning ijtimoiy kelib chiqishi, yashash muhiti va xarakterini aniq tasvirlashga xizmat qiladi. Masalan, oddiy xalq vakillari nutqida uchraydigan iboralar ularning sodda, samimiy va hayotga yaqin obraz ekanligini ko'rsatadi. Bu esa o'quvchini voqealar rivojiga yanada yaqinlashtiradi. Masalan:

Qotib qolmoq – kutilmagan voqea, hayrat yoki qo'rquv natijasida harakatsiz, o'ychan yoki so'zsiz holatga tushishni anglatadi. Bu ibora quyidagi holatlarda ishlatiladi:

1. Hayrat va lol qolish: Juda ajablanarli yoki g'ayritabiiy narsani ko'rganda nima qilishni bilmay to'xtab qolish.
2. Qattiq qo'rqish: Dahshatli voqeadan vujudi muzlab, qimirlay olmay qolish.
3. O'yg'a tolish: Biror narsani chuqur o'ylab, atrofidagilarni sezmaydigan darajada hayolga berilish.
4. Kutilmagan xabar: Shunday xabar eshitishki, kishi bir muddat karaxt (shok) holatiga tushishi.

Shukur Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. 4-bet.

Qo'l kelmoq – biror narsaning ayni vaqtida foydali bo'lishi, asqotishi yoki biror ishni bajarishda qulaylik yaratishini anglatadi. Bu ibora asosan quyidagi holatlarda ishlatiladi:

1. Asqotish: Kerakli paytda biror buyum yoki yordamning juda foydali bo'lib chiqishi.
2. Qulaylik: Biror ishni osonlashtiradigan imkoniyat yoki sharoit paydo bo'lishi.
3. Yordam berish: Biror kishining mahorati yoki bilimining qiyin vaziyatda ish berishi.

Shukur Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. 21-bet.

Qo'lidan kelmoq – insonning biror ishni bajarishga kuchi, bilimi, tajribasi yoki imkoniyati yetishini anglatadi. Bu ibora asosan quyidagi holatlarda ishlatiladi:

1. Qobiliyat va mahorat: Biror hunarni yoki murakkab vazifani eplay olish. (Masalan: "U har qanday texnikani tuzatish qo'lidan keladi").
2. Imkoniyat: Biror muammoni hal qilishga qurbi yetishi yoki vakolati borligi. (Masalan: "Senga yordam berish mening qo'limdan keladi").
3. Epchillik: To'siqlarni yengib, natijaga erisha olish.

Shukur Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. 54-bet.

Ikkinchidan, frazeologik birliklar yozuvchining badiiy mahoratini namoyon etuvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Xolmirzayev iboralarni ko'pincha kontekstga mos ravishda yangicha ma'no qirralari bilan boyitadi. Natijada, an'anaviy frazeologizmlar yangi badiiy rang kasb etadi va matnda estetik yuklama ortadi. Bu hol yozuvchining individual uslubini belgilovchi muhim jihatlardan biridir. Misol uchun:

Ko'ngli sovimoq – biror narsaga yoki kimsaga nisbatan bo'lgan avvalgi ishtiyoq, qiziqish, mehr yoki yaqinlik hissining yo'qolishini anglatadi.

Bu ibora asosan quyidagi holatlarda ishlatiladi:

1. Munosabatlarning sovuqlashishi: Bir paytlar yaqin bo'lgan insonga nisbatan mehrning kamayishi, unga intilmay qo'yish.
2. Qiziqishning so'nishi: Biror ish, kasb yoki mashg'ulotga bo'lgan avvalgi ishtiyoqning yo'qolishi.
3. Umidning uzilishi: Biror narsadan kutgan natijasini ololmagach, unga nisbatan befarq bo'lib qolish.

Shukur Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. 75-bet.

Ko'ngli xira bo'lmoq – insonning kayfiyati buzilishi, dilining g'ash bo'lishi yoki biror noxush voqea sababli ruhiy azoblanishini anglatadi. Bu ibora asosan quyidagi holatlarda ishlatiladi:

1. Ranjish va xafagarchilik: Kutilmagan sovuq gap yoki nojo'ya harakat tufayli kayfiyatning tushishi.
2. Shubha va xavotir: Biror narsadan ko'ngli to'lmaslik, ichki bir noqulaylik yoki shubha his qilish.
3. G'ashlik: Biror ishning ko'ngildagidek bo'lmagani yoki yomon xabar tufayli dildagi xursandchilikning yo'qolishi.

Shukur Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. 67-bet.

Ko'ngli yumshamoq – insonning g'azabi, qattiqqo'lligi yoki xafagarchiligi pasayib, rahm-shafqat, mehr yoki kechirimlilik hissi uyg'onishini anglatadi. Bu ibora asosan quyidagi holatlarda ishlatiladi:

1. Araz yoki g'azabning ketishi: Biror kishidan xafa bo'lib yurgan odamning unga nisbatan adovati so'nib, kechirishga tayyor bo'lishi.

2. Rahm-shafqat uyg'onishi: Birovning chorasiz ahvolini, yig'isini yoki uzrini ko'rib, unga nisbatan ichki iliqlik va achinish his qilish.

3. Qattiqqo'llikning yumshashi: Qat'iy turib olgan odamning yon berishi, ko'nishi. Shukur Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. 58-bet.

Ko'ngli g'ash – insonning ichki dunyosidagi tushunarsiz bezovtalik, shubha yoki biror noxushlikni sezish holatini anglatadi. Bu ibora asosan quyidagi vaziyatlarda ishlatiladi:

1. Behalovatlik: Biror narsadan xavotir olib, yuragi siqilishi.

2. Shubha va gumon: Biror ishning oxiri yaxshi bo'lishiga ishonmaslik yoki kimdandir shubhalanish.

3. Noxushlikni sezish: Hali sodir bo'lmagan, lekin bo'lishi mumkin bo'lgan yomon voqeani ko'ngil sezib, tinchsizlanishi.

Shukur Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. 61-bet.

Uchinchidan, frazeologizmlar orqali milliy kolorit kuchli ifodalanadi. Yozuvchi xalq og'zaki ijodi va kundalik hayotda qo'llaniladigan iboralardan foydalangan holda o'zbek xalqining mentaliteti, urf-odatlar va dunyoqarashini badiiy aks ettiradi. Shu jihatdan, frazeologik birliklar asarlarning nafaqat lingvistik, balki madaniy qimmatini ham oshiradi. Jumladan:

Ishi yurishmoq – omadi kelish, ishlari muvaffaqiyatli davom etish yoki rejalari ko'ngildagidek amalga oshishini anglatadi. Bu ibora asosan quyidagi vaziyatlarda ishlatiladi:

1. Omad kulib boqishi: Biror sohada (savdo-sotiq, o'qish, ijod) to'siqlarsiz natijaga erishish.

2. Rivojlanish: Ishlarning orqaga ketmay, aksincha, oldinga qarab siljishi.

3. Muvaffaqiyat: Qiyinchiliklar bartaraf bo'lib, ishning unumi ortishi.

Shukur Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. 45-bet.

Ishning ko'zini bilmoq – biror ishni qanday bajarishni yaxshi tushunish, uning sirlarini egallash va eng samarali yo'lini topa olishni anglatadi. Bu ibora asosan quyidagi ma'nolarda qo'llanadi:

1. Ustalik va mahorat: Biror sohada tajribali bo'lish, ishni tez va sifatli bitirish.
  2. Epchillik: To'siqlarni aylanib o'tib, natijaga qisqa yo'l bilan erishish.
  3. Tadbirkorlik: Qaysi vaziyatda qanday yo'l tutishni aniq bilish.
- Shukur Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. 42-bet.

Ichidan zil ketmoq – insonning ruhan qattiq cho'chishi, qo'rqib ketishi yoki biror yomon xabardan qattiq tashvishga tushishini anglatadi. Bu ibora asosan quyidagi holatlarda ishlatiladi:

1. Qattiq qo'rqish: Kutilmagan xavf yoki tahdidni sezganda yuragi qinidan chiqqudek bo'lish.
  2. Tashvish va hadik: Biror noxush hodisa sodir bo'lishini sezib, ko'ngli g'ash tortishi.
  3. Ruhiy zarba: Yomon xabarni eshitganda ich-ichidan larzaga kelish.
- Shukur Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. 43-bet.

Jon kirmoq – tetiklashish, jonlanish yoki biror narsaning qayta kuchga kirishini anglatadi. Bu ibora quyidagi holatlarda qo'llanadi:

1. Tetiklashish va madorga kelish: Charchagan, kasal yoki holsizlangan odamning o'ziga kelishi, quvvatga to'lishi. (Masalan: "Bir piyola issiq choy ichib, tanasiga jon kirdi").
  2. Faollashish: Biror joyda yoki ishda harakatning kuchayishi, jonlanish paydo bo'lishi. (Masalan: "Bahor kelishi bilan qishloqqa yana jon kirdi").
  3. Xursand bo'lish: G'amgin holatdan chiqib, kayfiyati ko'tarilishi.
- Shukur Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. 3-bet.

Joniga tegmoq – biror narsadan yoki kimsadan juda qattiq charchash, bezor bo'lish yoki sabr-toqati tugashini anglatadi. Bu ibora asosan quyidagi holatlarda ishlatiladi:

1. Bezor bo'lish: Bir xil takrorlanaveradigan zerikarli holatdan charchash.

2. Sabr kosasi to'lishi: Biror kimsaning nojo'ya xatti-harakatlariga ortiq chiday olmaslik.

3. Miyig'i chiqish: Biror narsaning me'daga urishi, undan ko'ngil qolishi.
Shukur Xolmirzayev. Saylanma. 1-jild. 30-bet.

Xulosa qilib aytganda, Shukur Xolmirzayev asarlarida frazeologik birliklar badiiy matnning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ular orqali yozuvchi nutqning obrazlilik, milliy ruh va estetik ta'sirchanlikni yuksak darajada ta'minlaydi. Frazeologizmlar yozuvchining individual uslubini ochib berishda, qahramonlar xarakterini chuqurlashtirishda va badiiy g'oyani ifodalashda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Холмирзаев Шукур. Танланган асарлар: Ҳикоялар. –Т.: “Шарқ”2009.
2. Танланган асарлар: Ҳикоялар. –Т.: “Шарқ”2020.
3. То'хта Boboyev. Adabiyotshunoslik asoslari. O'zbekiston nashriyoti. Toshkent-2002.
4. Dilmurod Quronov. Adabiyotshunoslikka kirish . Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. Toshkent- 2004.

